

ного і достатнього захисту прав на інтелектуальну власність, стимулювання міжнародного трансферу нових технологій, полегшення користувачам доступу до технологічних знань, ноу-хау тощо. Угода ТРІПС передбачає санкції проти порушників прав на інтелектуальну власність.

Найбільш поширеними є правопорушення в галузі комп'ютерних програм і баз даних (захист здійснюється в рамках авторського права).

Проте при всій важливості впорядкування міжнародних правил, створення солідної правової бази за всіма видами об'єктів світової торгівлі, включаючи товарообіг наукомісткої продукції і прав на неї, питання управління правами власності на інтелектуальний продукт нині переросли межі юриспруденції, перемістившись в економічну сферу. Володіння правами на найважливіші технології й фундаментальні концепції забезпечують міцність конкурентних позицій бізнесу в набагато більшому ступені, ніж у галузі виробництва товарів і послуг. Знання, які знаходять форму такою, що охороняється законом інтелектуальної власності, отримують у цей час найвищу цінність.

Самоконтроль суду першої інстанції у цивільному процесі: права регламентація та потреба удосконалення і розширення

Д. Д. Луспеник,
кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Верховного Суду України

В статье освещаются проблемные вопросы правовой регламентации и судебной практики, касающиеся самоконтроля суда над своими процессуальными действиями и судебными решениями, когда в горизонтальном порядке (то есть не через суд высшей инстанции) суд, который их совершил или постановил, вправе сам же их и отменить, после чего принять новое решение.

Этот судебный контроль является более эффективным и своевременным для защиты нарушенных прав, свобод и интересов субъектов права. Вместе с тем, чтобы не нарушать компетенцию местного суда в этом вопросе, в статье указываются правовые нормы, которые дают такое право суду, и разъясняется механизм применения такого права, а также условия, при которых эти вопросы возможно решать. Предлагается законодателю расширить полномочия суда в этом вопросе, не нарушая при этом принцип правовой определенности судебных актов и права участников процесса на обжалование судебных решений в вышестоящем суде.

The article highlights problematic issues of legal regulation and court practice regarding self-monitoring of a court over its procedural operation and judicial rulings when horizontally (that is not via court of higher instance) a court which performed or ruled a judgment has a right to revoke its judgment and afterwards issue a new one.

This judicial control appears to be more effective and timely to protect violated rights, liberties and interests of subjects to law. However, in order to prevent violation of competence of local courts in this issue, the article identifies legal regulations which empower courts with such right and explains the mechanisms of application of such right, as well as conditions under which these issues can be resolved. The legislator is offered to expand the authority of courts regarding this issue without violating the principle of legal definition of judicial act and right of participants of litigation to appeal judicial rulings in higher court.

Відповідно до ч. 2 ст. 218 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) після проголошення рішення суду, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення.

Цим забезпечується така властивість судового рішення¹, як його незмінність, гарантується стабільність судового рішення та забезпечується стабільність правових відносин.

Для перегляду судових рішень ЦПК передбачена чітко побудована інстанційна система. Водночас із цього загального правила є винятки і стосуються вони не можливості апеляційного чи касаційного оскарження судового рішення, тобто так званого вертикального оскарження, а саме горизонтального оскарження та перегляду, коли відповідна скарга/заява про скасування чи зміну судового рішення подається до суду, що його ухвалив. Такі процесуальні повноваження суду першої інстанції є **самоконтролем** за своїми процесуальними діями та ухваленими судовими рішеннями. Саме цим усуваються неправильно застосування норм права, власні процесуальні недоліки та прорахунки. Інші вчені називають зазначені дії суду як первинний (власний) перегляд ухвалених рішень або позаінстанційний перегляд², що за своєю суттю є аналогічними поняттями. Деякі вчені самоконтроль суду називають факультативною, самостійною стадією цивільного процесу³, з чим погодитись неможливо, оскільки цим пропонується об'єднати доволі різні процесуальні дії, які можуть здійснюватись як до ухвалення рішення, так і після цього, а також навіть після набрання рішенням законної сили.

Потреба в контролі суду першої інстанції за власними процесуальними діями та ухваленими судовими актами існує не тому, що апеляційний чи касаційний перегляди судових рішень не завжди є ефективними чи своєчасними. Законодавець надає таку можливість саме суду першої інстанції, тому що, по-перше, щорічна судова статистика свідчить про те, що оскаржуються до вищих судових інстанцій не більше 3–5 % ухвалених судами першої інстанції судових рішень, а по-друге, ці вертикальні перегляди судових рішень здійснюються переважно після закінчення провадження у справі в суді першої інстанції, тобто після певного проміжку часу, коли була допущена суддівська помилка і для її усунення доводиться застосовувати інші механізми, які для учасників процесу можуть бути значно затратними: зупинення виконання рішення до розгляду скарги (ст. 328 ЦПК), поворот виконаного рішення (ст. 380 ЦПК), які, до того ж, не завжди можуть усунути наслідки суддівських помилок.

Як уже зазначалось, самоконтроль суду першої інстанції здійснюється як в ході судового розгляду, так і після закінчення розгляду та вирішення справи. Зазначені дії місцевого суду законодавством якимось єдиним правовим терміном не названі, проте його дії, по-перше, чітко регламентуються нормами ЦПК, по-

¹ Під судовим рішенням у статті пропонується розуміти як, власне, рішення суду по суті спору, так і ухвалу суду з процесуальних питань, що передбачено ст. 208 ЦПК України.

² Терехова Л.А. Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – С. 107, 288.

³ Тришина Е.Г. Проблема судебного контроля в гражданском судопроизводстве: Дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2000. – С. 19; Зайцев И.М. Самоконтроль суда первой инстанции в гражданском процессе // Российская юстиция. – 1998. – № 12. – С. 18–19.

Цивільне право та цивільний процес

друге, мають певні межі, по-третє, усувають очевидні та невинні помилки, не порушуючи засадничих (основоположних) принципів процесу, і, по-четверте, помилки виправляються тим судом, що їх допустив.

Саме з'ясуванню такої правової регламентації присвячена стаття і, на нашу думку, такі повноваження суду першої інстанції слід удосконалювати і розширювати як для ефективного судового захисту, так і для своєчасного ухвалення законного, справедливого і обґрунтованого судового рішення.

Важливим елементом більшості процесуальних дій суду щодо самоконтролю є те, що законом не встановлено певного строку як для подання заперечень чи скарги учасників процесу на такі дії суду, так і самі контрольні дії суду часто є безтемпоральними.

Насамперед, контрольні дії суду першої інстанції (самоконтроль) стосовно своїх же судових актів здійснюються вже щодо першої стадії цивільного процесу – стадії відкриття провадження у справі. Так, відкривши провадження у справі, в ході судового розгляду цей же суд контролює свою процесуальну діяльність самостійною перевіркою правильності таких дій (відкриття провадження у справі) і, встановивши, що позивач не мав суб'єктивного права на пред'явлення позову або порушив умови реалізації права на позов, вправі закрити провадження у справі (ст. 205 ЦПК) або залишити заяву без розгляду (ст. 207 ЦПК). Саме цим суд виявляє і усуває свою ж помилку на попередніх стадіях процесу, яка, як уже зазначалось, не завжди залежить від суду (якщо щодо юрисдикції спору суд повинен визначитись сам, правильно застосувавши норми права, то щодо наявності іншого тотожного спору в суді суд у більшості випадків такою інформацією при відкритті провадження у справі володіти не може).

Наданий законодавцем суддівський самоконтроль є абсолютно виправданим, оскільки це відповідало б завданням цивільного судочинства (ст. 1 ЦПК). Адже змушувати суд за будь-яким позовом ухвалювати рішення по суті спору лише для того, аби вищестоящий суд, установивши зазначені вище порушення і через значний проміжок часу, скасував це рішення із закриттям провадження у справі чи залишенням заяви без розгляду є неефективним правовим засобом захисту.

Абсолютно логічним виявляється і аналогічне право суду в окремому провадженні. Якщо суд, виходячи з підстави заяви не зміг при відкритті провадження у справі виявити спір про право, то він вправі, встановивши це під час розгляду справи, залишити заяву без розгляду, а не безпредметно доводити справу до помилкового рішення по суті заяви (ч. 6 ст. 235 ЦПК).

На жаль, суди першої інстанції недостатньо використовують надане їм законодавцем право контролювати свої процесуальні дії, що призводить до суддівських помилок, які змушені виправляти вищі судові інстанції.

Аналогічні контрольні дії щодо своїх ухвал вчиняє суд першої інстанції і стосовно інституту підсудності, порушення яких допускаються з різних причин: як через суддівські помилки, так і через неповноту інформації, що надається суду учасниками процесу. Зокрема, відкривши провадження у справі з порушенням правил підсудності (глава 1 розділу III ЦПК), що водночас є порушенням ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій України», згідно з якою ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом, суду першої інстанції надано право за пев-

них умов передати справу до іншого суду (ст. 116 ЦПК) і цей суд зобов'язаний буде прийняти справу до свого провадження, позаяк спори між судами про підсудність не допускаються (ст. 117 ЦПК).

Слід звернути увагу на те, що усунути свої ж порушення правил підсудності ЦПК надає суду у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 116 ЦПК, на відміну від положень ЦПК 1963 року, незалежно від того, на якій стадії процесу це порушення буде виявлено⁴. Тому при проведенні попереднього судового засідання суду належить більше уваги приділяти питанню дотримання правил підсудності. Крім того, невикористання наданих суду першої інстанції нормами ЦПК можливостей щодо самоконтролю за дотриманням правил територіальної виключної підсудності є безумовною підставою для скасування судового рішення з направленням справи на новий розгляд до суду, якому вона підсудна (пункт 6 ч. 1 ст. 311, пункт 6 ч. 1 ст. 338 ЦПК).

Якщо суд першої інстанції не погоджується із заявою (скаргою) однієї із сторін про передачу справи на розгляд до іншого суду, цей учасник процесу може оскаржити відповідну ухвалу в апеляційному порядку (пункт 5 ч. 1 ст. 293 ЦПК). Проте часто відповідач не подає заяву до суду першої інстанції, а одразу подає апеляційну скаргу на ухвалу про відкриття провадження у справі у зв'язку з порушенням правил підсудності, що не сприяє оперативності судового розгляду та його ефективності й дотримання строків розгляду справи. Згідно з ч. 1 ст. 157 ЦПК суд розглядає справу не більше 2-х місяців, за певними категоріями справ – не більше 1-го місяця з дня відкриття провадження у справі. Таким чином, відкривши провадження у справі, строк розгляду справи почався обчислюватися, а подання апеляційної скарги на таку ухвалу і перенесення її розгляду значно порушує цей строк. У багатьох випадках такі ухвали суду залишаються без змін, а за порушення строку розгляду справи все одно відповідатиме суд, хоча його провина не завжди наявна і більшість відповідачів оскаржують ухвалу про відкриття провадження у справі з мотивів порушення судом правил підсудності, здебільшого, лише задля затягування розгляду справи, зловживаючи своїм правом⁵.

Вважаємо, що в цьому разі законодавець міг би надати суду першої інстанції, крім права змінювати підсудність згідно зі ст. 116 ЦПК, ще і право самому скасовувати ухвалу про відкриття провадження у справі через порушення правил територіальної підсудності, а відмова у скасуванні цієї ухвали може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Під час судового розгляду норми ЦПК надають суду першої інстанції багато можливостей контролювати власні процесуальні дії, усувати свої недоліки, зокрема в інституті доказування.

Так, суду надано право повторно здійснювати процесуальні дії з надання та дослідження доказів. З цією метою він вправі повторно допитати учасників цивільного процесу, поставити додаткові запитання експерту, призначити по-

⁴ *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: Моногр. / За заг. ред. проф. В.В. Комарова. – Х., 2008. – С. 271–274.*

⁵ *Луспенник Д.Д. Порушення строків розгляду справ узаконено новим ЦПК або проблеми доступності правосуддя та шляхи їх вирішення // Адвокат. – 2005. – № 7. – С. 3–8.*

Цивільне право та цивільний процес

вторну чи додаткову експертизу. Крім цього, згідно зі ст. 192 ЦПК після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий надає сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, ще одну можливість дати додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи. Нові як фактичні, так і правові обставини можуть бути наведені безпосередньо в судових дебатах (ст. 194 ЦПК) або з'ясуватись і в нарадчій кімнаті при ухваленні рішення (ст. 195 ЦПК), після чого суд поновлює судовий розгляд і додатково з'ясовує обставини справи. Все це свідчить про контрольні дії суду над своїми процесуальними діями, що направлені на ухвалення законного і обґрунтованого рішення.

Також на цій стадії процесу до самоконтролю суду першої інстанції над своїми проміжними ухвалами відноситься й надане законодавцем право цьому ж суду переглянути (скасувати) ухвалу про відмову в задоволенні певного процедурного клопотання. Так, статтею 168 ЦПК зазначено, що ухвала суду про відмову в задоволенні клопотання не перешкоджає повторному його заявленню. Про це ж зазначено в пункті 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 року № 9 (зі змінами, внесеними постановами від 25 грудня 1992 року № 13 та від 25 травня 1998 року № 15). Водночас у цьому разі суду слід більш чітко застосовувати свої процесуальні повноваження щодо перешкодження такому учаснику процесу зловживати правом, затягуючи процес.

Під час судового розгляду суду першої інстанції надано право здійснювати самоконтроль і щодо ухвал про забезпечення позову. Адже відомо, що заходи забезпечення позову вживаються без повідомлення відповідача, без отримання від нього пояснень, а лише на підставі інформації, односторонньо наданої позивачем і без подання ним доказів, адже за законом їх подання водночас із пред'явленням позову не передбачено обов'язковим⁶. Проте, отримавши пояснення іншої сторони або надані відповідні докази, які спростовують первинну інформацію про необхідність забезпечення позову, суд вправі як допустити заміну способу забезпечення позову, так і скасувати свою ухвалу про вжиті заходи забезпечення позову (ст. 154 ЦПК). На жаль, судова практика свідчить, що при проведенні попереднього судового засідання, які здебільшого проводяться формально, суди майже не з'ясовують питання доцільності вжитих при пред'явленні позову заходів забезпечення позову.

Більшість дій щодо самоконтролю судом першої інстанції здійснюються після ухвалення судового рішення, тобто після закінчення судового розгляду. До них належать, зокрема: доповнення або виправлення журналу/протоколу судового засідання (статті 199, 200 ЦПК); усунення неповноти судового рішення (статті 219–221 ЦПК); скасування судового наказу (ст. 106 ЦПК); скасування заочного рішення (ст. 232 ЦПК); скасування рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 365 ЦПК).

Деякі вчені до самоконтролю судом першої інстанції відносять скасування ним ухваленого рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або

⁶ У цьому разі доречними є пропозиції науковців щодо внесення змін до ЦПК України та зобов'язання особи, яка подала заяву про забезпечення позову, надати докази на її підтвердження.

оголошення її померлою (ст. 250 ЦПК), скасування свого ж рішення про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною (ст. 241 ЦПК)⁷. Проте ці випадки, на нашу думку, є не самоконтролем суду над своїми судовими актами, тобто їх скасування через допущену помилку, а є звичайною схожістю процесуальних інститутів, оскільки первинно ухвалені судові рішення не були помилковими чи незаконними стосовно застосування права і повністю відповідали обставинам справи на час їх ухвалення, проте з'явилися обставини, які зумовлюють потребу в перегляді судового рішення.

Фіксування судового процесу є однією з гарантій гласності судового процесу як засадничого принципу правосуддя. Вона означає обов'язковість процесуально-документального оформлення актів-документів, які фіксують процесуальні дії суду, сторін та інших учасників цивільного процесу, а також обставини, факти при розгляді справи⁸. Самоконтроль направлений на забезпечення належної якості процесуальних документів суду, позаяк недотримання встановлених правил при складанні та оформленні протоколів позбавляє їх доказової сили і процесуального значення. Саме тому законодавцем надано право особам, які беруть участь у справі, знайомитися із технічним записом судового засідання, журналом/протоколом судового засідання та подавати зауваження щодо неповноти та неправильності їх запису. Нерідко учасники процесу використовують подання зауважень на журнал/протокол судового засідання для затягування направлення справи до вищестоящого суду в разі подання скарги⁹. Незважаючи на це, суди повинні ретельно контролювати оформлення секретарем судового засідання судових актів, які фіксують судовий процес та розглядати подані на них зауваження не так, начебто це «зайва робота, яка ускладнює процес», а усвідомлювати значення цієї самоконтрольної роботи, зокрема для стадії перегляду судового рішення.

Як зазначається у пункті 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення» від 29 грудня 1976 року № 11 (з відповідними змінами), постановлене у справі рішення має бути гранично повним, зрозумілим, чітким, обов'язково мати вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини і викладеним у послідовній ЦПК.

Однак у судовій практиці, на жаль, частими є випадки, що судові акти мають дефект неповноти, тобто містять у своєму змісті недоліки про таку інформацію, яка з огляду на вимоги цивільного процесуального закону підлягає обов'язковому включенню до нього. Водночас така неповнота судового акта, хоча і означає його певну дефектність, але вона не пов'язана з помилковістю висновків суду з того чи іншого питання по суті спору.

Усунути неповноту судового акта може лише суд, який його ухвалив, позаяк суд вищої інстанції не вправі підміняти собою суд першої інстанції, він не може в апеляційному чи касаційному порядку перевіряти законність і обґрунто-

⁷ Зайцев И.М. Самоконтроль суда первой инстанции в гражданском процессе // Российская юстиция. – 1998. – № 12. – С. 18.

⁸ Проблемы теории та практики гражданского судочинства: Моногр. / За заг. ред. проф. В.В. Комарова. – Х., 2008. – С. 628.

⁹ Луспенник Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України). – Х., 2005. – С. 248.

Цивільне право та цивільний процес

ваність рішення суду в частині, що не ухвалена, тим паче, що немає предмета/об'єкта судової перевірки.

Законодавець надав суду першої інстанції широкий спектр можливостей для усунення неповноти судового акта: виправлення описок та арифметичних помилок (ст. 219 ЦПК), ухвалення додаткового рішення (ст. 220 ЦПК), роз'яснення рішення (ст. 221 ЦПК), відстрочку, розстрочку його виконання, вжиття заходів для забезпечення його виконання (ст. 217 ЦПК). Зазначену неповноту судового акта зазвичай називають зовнішньою, вони вказують на очевидні помилки суду, порядок їх усунення нескладний та чітко регламентований процесуальним законом.

Зокрема, при виправленні описок чи арифметичних помилок маються на увазі такі неточності, які впливають на можливість реалізації рішення чи його правосудності, наприклад, перекручування прізвища, ім'я, по батькові сторін, складу суду та інші аналогічні граматичні помилки. Арифметичні помилки можуть стосуватися неправильного підрахунку сум, які підлягають стягненню, часток у праві власності на будівлю тощо. Проте, якщо неправильне визначення суми, що підлягає стягненню, було наслідком застосування судом закону чи іншого нормативно-правового акта, який не підлягав застосуванню, позаяк містив інші правила розрахунків для стягнення суми, то це не дає права на виправлення арифметичних помилок у рішенні суду, а є підставою для оскарження рішення в апеляційному порядку¹⁰.

У статті 220 ЦПК наведено перелік випадків, коли суд з власної ініціативи чи за заявою осіб, які беруть участь у справі, може ухвалити додаткове рішення. Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Суд не вправі під видом ухвалення додаткового рішення змінювати зміст ухваленого рішення чи вирішити інші питання, які не були досліджені в судовому засіданні та з приводу яких сторонами не давалися пояснення. Додаткове рішення може бути ухвалене тим судом, що ухвалив рішення, а не іншим судом, наприклад за місцем виконання рішення суду.

У тих випадках, коли рішення суду не містить недоліків, що можуть бути усунені лише ухваленням додаткового рішення, а містить неточності, ускладнює його реалізацію, можна їх усунути шляхом роз'яснення рішення. З огляду на те, що роз'яснення рішення необхідне для усунення перешкод у його реалізації, воно можливе лише в тому разі, якщо рішення ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання. Рішення суду про відмову в задоволенні позову не підлягає примусовому виконанню, тому, на нашу думку, це виключає можливість його роз'яснення.

У порядку горизонтального оскарження подаються заява боржника щодо виданого судового наказу та заява відповідача про перегляд заочного рішення, а також заява про перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. При їх розгляді в повній мірі реалізується самоконтроль судом першої інстанції своїх судових актів. У наведених випадках мова йде не про усунення зовнішньої

¹⁰ Балюк М.І., Лупеник Д.Д. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях): коментарії, рекомендації, пропозиції. – Х., 2008. – С. 379.

неповноти судового акта, а про його заміну, перевірку його правильності та законності, таким чином здійснюється власний перегляд судових рішень.

Фактично через процедуру скасування судового наказу боржник реалізує право, аналогічне праву оскарження рішення в позовному чи окремому провадженнях через суд вищої інстанції. Заперечуючи проти виконання судового наказу, боржник реалізує і право на подання своїх доводів та заперечень проти заяви стягувача. Процедура скасування судового наказу доволі спрощена як по суті, так і за строками, без виклику сторін і достатньо одних, навіть немотивованих, заперечень боржника.

При розгляді заяви про перегляд заочного рішення та його скасування суд, що його ухвалив, повинен у сукупності встановити таке: 1) що неявка відповідача з поважних причин; 2) з об'єктивних причин про їх наявність він не міг повідомити суд; 3) що відповідач надав обґрунтовані докази, які свідчать про те, що вони можуть вплинути на рішення суду. Таким чином, суд не перевіряє законність і обґрунтованість заочного рішення, а при його скасуванні не вказує, яке рішення має бути ухвалене при новому розгляді справи.

Узагальнення судової практики ухвалення та перегляду судами заочних рішень свідчить про те, що часто інститут заочного розгляду справи відповідачі та їх представники використовують для зловживання своїми процесуальними правами та затягування розгляду справи і, таким чином, він стає не процесуальною санкцією для відповідача, як це передбачалось законом, а певною пільгою для нього¹¹. Отже, з одного боку, самоконтроль – скасування заочного рішення судом, що його ухвалив, слугує цілі поновлення порушеного права відповідача та ухвалення законного і обґрунтованого рішення, а з другого – свідчить про допущені судом процесуальні порушення, які надзвичайно впливають на строки розгляду справи.

Доказова процесуальна діяльність має бути проведена судом і при розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, в ході якого суд перевіряє, чи відповідають факти, про які заявляє заявник, ознакам нововиявлених обставин і зобов'язаний відрізнити їх від нових доказів та нових обставин, які можуть становити лише підставу для нового позову, що, на жаль, не завжди правильно враховується судами першої інстанції¹².

Законодавцем зазначена самоконтрольна функція, тобто скасування ухваленого рішення не судом вищої інстанції, а судом, що його ухвалив, застосована з огляду на те, що істотні обставини, про які стало відомо після ухвалення судового рішення та набрання ним законної сили, є настільки очевидними, що помилковість судового рішення може бути усунена без передачі справи до суду вищої інстанції. При цьому процедура розгляду заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами детально виписана законодавцем, що при її чіткому і точному дотриманні порушень норм права не повинно бути.

Водночас слід звернути увагу на схожість цієї стадії процесу з касаційним переглядом судового рішення, оскільки обидва види перегляду застосовуються

¹¹ *Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах* // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 10. – С. 25–35.

¹² *Бородін М. М.* Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами у цивільних справах // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 8. – С. 10–13.

щодо судових рішень, що набрали законної сили. Проте їх відмінність полягає у тому, що перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами викликаний не помилкою суду, а відкриттям нових обставин, які суду не були і не могли бути відомими на час розгляду справи.

Наведені вище законодавчі положення щодо можливості суду першої інстанції в порядку самоконтролю усувати допущені ним недоліки та процесуальні порушення без передачі справи до суду вищої інстанції, що значно скорочує строки розгляду справи та ефективно поновлює певну сторону процесу в правах, вказують на те, що законодавцем процедуру самоконтролю можна було б розширити щодо тих випадків, у яких це допустимо, виходячи із основоположних принципів цивільного процесу і про деякі з них вище вже йшлося.

Крім того, виправданим є надання суду першої інстанції можливості в судовому засіданні переглянути свою ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо позивач повторно не з'явився в судові засідання без поважних причин і не просив про розгляд справи за його відсутності (пункт 3 ч. 1 ст. 207 ЦПК). Судова статистика свідчить про те, що кількість скасованих таких ухвал судом вищої інстанції є доволі значною. Причинами цьому є як неналежне повідомлення судом учасників процесу, так і відсутність належного державного фінансування судів на поштові відправлення, зловживання учасниками процесу своїми процесуальними обов'язками щодо своєчасної явки до суду чи повідомлення про небажання взяти участь у розгляді справи, так і через певні законодавчі розбіжності між нормами ЦПК та Законом України «Про поштовий зв'язок» щодо порядку вручення судових повісток¹³.

Для перегляду ухвали зазначеного виду достатньо встановити причину неявки позивача та чому про поважну причину неявки не було повідомлено суд, а відмова у скасуванні цієї ухвали може бути оскаржена в апеляційному порядку. Такий порядок існує, зокрема, в ЦПК РФ (ч. 3 ст. 223), проблем у її застосуванні немає, як і критики цієї норми права з боку вчених та практиків¹⁴, яка надзвичайно скорочує можливість захисту позивачем свого порушеного права.

Таким чином, від того, наскільки суди будуть вірно застосовувати надані їм нормами ЦПК контрольні функції щодо своїх процесуальних дій та судових актів (самоконтроль), зрозуміють їх призначення, межі дії та механізм реалізації залежить покращення роботи судів першої інстанції, їх ефективність для виконання завдання цивільного судочинства та ухвалення законних і обґрунтованих судових рішень, від чого залежить авторитет судової гілки влади, а також зменшить навантаження на суди вищих судових інстанцій.

¹³ Балюк М.І., Луспеник Д.Д. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях): коментарії, рекомендації, пропозиції. – Х., 2008. – С. 170–173.

¹⁴ Гражданский процесс: Учеб. / Под общ. ред. Н.М. Коршунова. – С. 363; Терехова Л.А. Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – С. 115.